

שפתן מצוי *Serapias vomeracea* פורח בחבל הים-תיכוני (מרץ 2018)

כתבה: ערנה אלוני

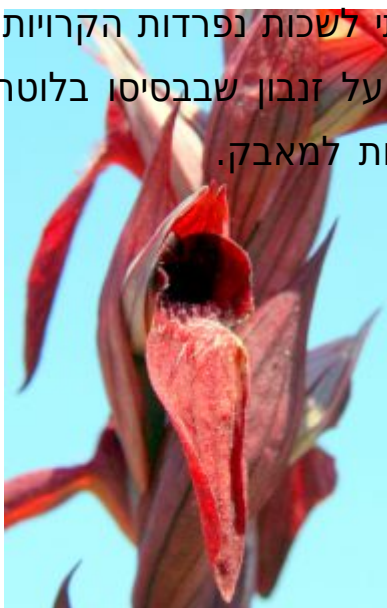
שפתן מצוי *Serapias vomeracea* (סחלביים) הוא גיאופיט הנפוץ באזור הים תיכוני. בקרקע יש לצמח שתי פקעת שורש חד-שנתית שאחת מהן, מספקת משאבי מזון לצמח המתעורר: עם רדת הגשמים לאחר תקופת תרדמה, ניצן הצמח המצוי בפקעת, מתעורר. הניצן מנצל את מלאי המזון הזמין לו בפקעת הוותיקה כדי לגדול. ניצול המשאבים מדלדל אותה והיא מתרוקנת. מתפתחים עלים ועמוד תפרחת המבצעים הטמעה. מלאי המזון הנותר מועבר להתפתחותה של פקעת חדשה במקום זו שהתרוקנה. הפקעת החדשה תהיה זמינה לאברי הצמח שיתפתחו בשנה הבאה.

הצמח מפתח בבסיסו קבוצת עלים באורך 5-10 ס"מ. העלים זקופים ודמויי אזמל. רוחבם כ-2 ס"מ וקצותיהם מעוגלים. מבין העלים עולה עמוד תפרחת זקוף, גובהו כ-30 ס"מ. צבעו חום ירוק והוא נושא עלים קצרים בודדים, החובקים את הגבעול. בחלקו העליון של העמוד, יושבים פרחים. הפרחים דו מיניים, בלתי נכונים, מסודרים בתפרחת שהיא שיבולת. על העמוד מתפתחים כעשרה פרחים צפופים. עם התבגרותם, מתארך העמוד וגדל המרווח בין הפרחים.

שפתן מצוי. צילמה: ערגה אלוני ©
 מימין - פרחים בוגרים וצעירים בתפרחת; במרכז - השפית ושאר אונות הכותרת; משמאל - פרח ובו מובלט לוע הכותרת
 להגדלה - לחצו על התמונות

גודל פרח כ-2 ס"מ ולו 6 עלי עטיף שאינם אחידים בצורתם ובצבעם, מסודרים בשני דורים. שלושה עלים של הדור החיצוני בהירים ובעלי עורקי אורך חומים כהים, דקים. בסיסם רחב והקצה מחודד. העלים צפופים, אינם שווים באורכם, 2 עלים של הדור הפנימי דומים להם אך קטנים. יוצרים הגנה על אברי המין בדמות קסדה. העלה האמצעי הבולט בפרח שיצר את השפית, מחולק לרוחבו ע"י שני שני. החלק האחורי בנוי שתי אונות זקופות, מעוגלות. החלק הקדמי מוארך לצורת לשון ארוכה המשתרבת מטה ואחורנית, צבע העלה האמצעי סגול-בורדו כהה בעל עורקים כהים, ועל שטח פניו שערות בולטות. השפית משמשת עמדת נחיתה לחרקים המבקרים בפרח. אברי הרבייה מוסתרים. בפרח אבקן אחד אשר צורתו שונה מהרגיל: המאבק שלו הקבוע בלוע, התפתח לשתי לשכות נפרדות הקרויות אבקיות, בהן מלוכדים גרגירי האבקה לגוש. כל אבקית נישאת על זנבון שבבסיסו בלוטה דביקה. השחלה תחתית, הצלקת דביקה וקעורה ונמצאת מתחת למאבק.

שפתן מצוי

מימין - מבנה השפית. צילום: גדי שאגן, באדיבות אתר צמח השדה ©
משמאל - קבוצת צמחים (קלון) שהתפתחה בדרך וגטטיבית. צילמה: ערנה אלוני ©

השפתן מואבק על-ידי חיפושיות מסוימות, ודבורים החיות בחורים בקרקע. רוב הדבורים המבקרים הם זכרים הבאים ללון בלוע המגן עלים בלילה. הדבורים נוחתים על השפית וחודרים פנימה במטרה למצוא מזון ומקום לינה. מבנה הלוע מאלץ אותם להתחכך באבקיות. אלה ניתקות ונדבקות אל גוף הדבורה. האבקיות נשארות דבוקות ומועברות לפרחי שפתן אחרים שם מואבקות הצלקת. עם ההפריה מתפתח פרי שהוא הלקט מוארך בן מגורה אחת ובה זרעים זעירים ביותר. כאשר הם יבשילו ההלקט נפתח והזרעים נפוצים ברוח. אלה שיגיעו למקום בו ימצאו להם תנאי נביטה, הם ינבטו בעונה הלחה הבאה. השפתן מתרבה גם ברבייה וגטטיבית: הוא מייצר ניצנים תת קרקעיים הקרובים לצמח האם. למעשה אלה בניה הזחים לה גנטית (קלונים).

שפתן מצוי גדל בארץ בחבל הים-תיכוני. הוא מצוי בצל עצים וגם בשטחים פתוחים בקרינה מלאה. אין לו עדיפות לקרקע מסוימת הוא גדל על קרקעות חוליות וחמרה במישור החוף, ועל קרקעות טרה רוסה בהר. לעתים הוא יוצר כתמים של פרטים צפופים. התפוצה העולמית היא סביב אגן הים התיכון ומגיע גם לארצות הקווקז. שפתן מצוי הוא המין היחידי בסוג הגדל בארץ. הסוג מונה בעולם 13 מינים.

דפני א 1981 הסחלבים בישראל, הוצאת מסדה בע"מ, תל אביב.

פינברון-דותן נ ודנין א 1991 המגדיר לצמחי-בר בארץ-ישראל. כנה. ירושלים.

פרגמן-ספיר א 2006 צמחים מוגנים בישראל. רשות הטבע והגנים.

שיפמן א 1989 סחלבי הבר בישראל - מדריך למטייל. הוצאת רשות שמורות הטבע, מעריב.

Pellegrino G Gargano D Noce ME Musacchio A 2005 Reproductive biology and pollinator limitation in a deceptive orchid, *Serapias vomeracea* (Orchidaceae) - Plant Species Biology - V. 20, pp 33-39.

=====

כל הזכויות שמורות ל"כלנית" ©

ציטוט: אלוני ע 2018 שפתן מצוי *Serapias vomeracea* פורח בחבל הים-תיכוני (מרץ 2018), פורחי החודש, כתב-עת "כלנית" מספר 5.

<https://www.kalanit.org.il/serapias-vomeracea-march-18>